

האתגר של משה

משבר פקד את משה: הקשה ביותר בחייו. על מה ולמה? בני ישראל, מוסתים בידי הערב-רב, התאוננו על האוכל:

מי יאכלנו בשר? זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם, את הקשאים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים. ועתה נפשנו יבשה, אין כל - בלתי אל המן עינינו (במדבר יא, ד-ו).

זה היה מפגן מזעזע של כפיות טובה, אך לא ראשון מסוגו. בספר שמות כבר תועדו שלושה מקרים קודמים שאירעו מייד לאחר קריעת ים סוף (בפרקים טו-יז). תחילה, במרה, התלוננו שהמים מרים. ואז, בצורה תוקפנית יותר, מחו על מחסור במזון ("מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע. כי הוצאתם אתנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב"; שמות טז, ג). אחר כך, ברפידים, הם רגנו על המחסור במים, וגרמו למשה לומר לה' "מה אעשה לעם הזה? עוד מעט וסקלני!"

המקרה המופיע בפרשת השבוע שלנו, ואשר אירע במקום שזכה בעקבות זאת לשם קברות התאוה, לא היה אפוא האתגר הראשון ממין זה שמשה התמודד עימו, כי אם הרביעי. אך הפעם תגובתו של משה הייתה חריגה. הוא הגיע לידי ייאוש גמור:

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

למה הרעת לעבדך, ולמה לא מציתי חן בעיניך - לשום את משא כל העם הזה עלי? האנכי הריתי את כל העם הזה, אם אנכי ילדתיהו - כי תאמר אלי "שאהו בחיקך כאשר ישא האמן את הינק", על האדמה אשר נשבעת לאבותינו. מאין לי בשר לתת לכל העם הזה, כי יבכו עלי לאמר: "תנה לנו בשר ונאכלה"?! לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה, כי כבד ממני. ואם פכה את עשה לי - הרגני נא הרג, אם מצאתי חן בעיניך, ואל אראה ברעתי! (במדבר יא, יא-טו).

ההתפרצות הזאת יוצאת דופן. משה מתפלל למות. הוא לא הנביא האחרון בישראל שעשה זאת. אליהו, ירמיהו ויונה עשו כמוהו - ולימדו אותנו שאפילו לגדולים מכולם יש רגעים של ייאוש. ובכל זאת, מקרהו של משה מבלבל במיוחד. הוא כבר נתקל בקשיים כאלה והתגבר עליהם. בכל פעם ה' נענה לבקשת העם. הוא שלח מים, ומן, ושלוים. משה ידע זאת. במה נתייחד גל הטרוניות הרביעי של העם שהצליח להביא את האיש החזק הזה לידי מה שנראה כהתמוטטות?

מוזרה לא פחות תגובתו של ה':

אספה לי שבעים איש מזקני ישראל, אשר ידעת כי הם זקני העם ושטריו - ולקחת אתם אל אהל מועד, והתיצבו שם עמך. וירדתי ודברתי עמך שם, ואצלתי מן הריוח אשר עליך ושמת עליהם; ונשאו אתך במשא העם, ולא תשא אתה לבדך (במדבר יא, טז-יז).

זו כמובן תגובה לתלונתו של משה "לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה". ועדיין, מבלבל. איך יכול מינוי שבעים זקנים

לפתור את הקושי שהכביד על משה? האם יועילו לו שבעים הזקנים להשיג לעם בשר? מובן שלא. בשר לכל העם יכול להופיע רק בנס. האם משה היה זקוק להם כדי שיחלקו עימו בנטל ההנהגה? התשובה היא שוב לא. הרי לא מזמן, בעצת יתרו חותנו, הוא הקים תשתית של האצלת סמכויות. יתרו אמר לו -

לֹא טוֹב הַדְּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה. נָבַל תִּבְלֵ גַם אֶתָּה גַם הָעָם הַזֶּה הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ כִּי כְבֹד מִמֶּךָ הַדְּבָר, לֹא תוּכַל עֲשׂוֹהוּ לְבַדְךָ. עֲתָה שָׁמַע בְּקִלִּי - אִיעֲצֶךָ, וַיְהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ: הִיָּה אֶתָּה לְעַם מוֹל הָאֱלֹהִים, וְהִבַּאתָ אֶתָּה אֶת הַדְּבָרִים אֶל הָאֱלֹהִים. וְהִזְהַרְתָּ אֶתָּה אֶת הַחֲקִים וְאֶת הַתּוֹרָה; וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ יִלְכוּ בָהּ, וְאֵת הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן. וְאֶתָּה תִחְזֶה מְכַל הָעָם אֲנָשֵׁי חֵיל - יִרְאִי אֱלֹהִים, אֲנָשֵׁי אֲמָת, שְׂנְאֵי כָצַע - וְשִׁמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים, שָׂרֵי מְאוֹת, שָׂרֵי חֲמֵשִׁים וְשָׂרֵי עֶשְׂרֹת (שמות יח, יח-כא) -

ומשה יישם את ההצעה. מכאן שכעת כבר יש לו עוזרים, סגנים, צוות הנהגה. מה ישנה מינוי של עוד שבעים זקנים?

ועוד, מדוע מדגיש ה' את ההיבט הרוחני - "וְאֶצְלַתִּי מִן הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשִׁמְתִּי עֲלֵיהֶם"? במה תעזור למשה התנבאות של הזקנים? היותו של אדם נביא אינה עוזרת לו למלא תפקידים מנהליים ומטלות הנהגה. היא עוזרת רק לדעת אילו הנחיות לתת לעם - ולשם כך די בנביא אחד, משה. שהרי, או ששבעים הזקנים יעבירו לעם אותם מסרים שמשה יעביר, או שיעבירו מסרים אחרים. אם יעבירו אותם מסרים, מה יועילו? ואם יעבירו מסרים אחרים, יחטרו תחת סמכותו (ואכן, בדיוק מכך חושש יהושע, כמסופר בהמשך הפרק, בפסוק כח).

הרמב"ן מודע לקשיים הרבים שבכתוב, ומציע פירוש זה (בפירושו לפסוק יד):

חשב משה כי בהיות להם מנהיגים רבים ישכחו חמתם וידברו על לבם בעת תלונתם. [=משה חשב שאם יהיו לעם מנהיגים רבים הם יעזרו בהרגעת כעסיו של העם הרב]

ואפשר כי כאשר התנבאו הזקנים שנאצל עליהם מן הרוח, וידעו העם כי נאמנים הם לנביאים, לא יתאספו פלם על משה וישאלו תאנותם גם מהם. [=אפשרות נוספת: כשהתנבאו הזקנים הללו, והעם ידע שהם נביאי אמת, העם לא יתאסף דווקא סביב משה, אלא ישטח את בקשותיו ותאוותיו גם באוזני הזקנים].

שתי ההצעות מאירות עיניים, אך בכל אחת מהן יש קושי. ההצעה הראשונה של הרמב"ן, שהזקנים יהיו משכיני-שלום בין הבריות, לא מבהירה מדוע דרוש הסגל החדש הזה, שהרי יש כבר כאמור שרי אלפים, מאות, חמישים ועשרות. ההצעה השנייה, שנוכחותם של הזקנים תפזר את מרמוריו של העם על פני אנשים רבים יותר, גם היא קשה להבנה. לא שכחנו כי כאשר היה לעם אדם נוסף על משה להרצות באוזניו את טרוניותיו, הלוא הוא אהרן, התגלגלו הדברים לעשיית עגל הזהב. מדוע לא אצל אז ה' מהרוח אשר על משה ושם על אהרן? האסון הגדול ביותר בשנות המדבר היה נמנע כך! ועוד, בהמשך המאורעות בקברות התאוה איננו שומעים על שום דבר שעשו שבעים הזקנים. הכתוב אפילו מספר בעניינם: "וַיְהִי כִּנְחֹם עֲלֵיהֶם הָרוּחַ וַיִּתְנַבְּאוּ וְלֹא יִסָּפוּ" (יא, כה), כלומר התנבאו פעם אחת ודי. מה שינתה אם כך אותה התנבאות חד-פעמית? ככל שאנו מוסיפים וחושבים על הפרשייה הזאת כך אנו נתקלים בקשיים נוספים.

אבל משהו קרה בעקבות התנבאות שבעים הזקנים. ייאשו של משה שכך. עמדתו השתנתה. מייד לאחר מכן כמו עומד לפנינו משה חדש, שאינו מוטרד אפילו מן הערעורים החמורים ביותר על מנהיגותו. כאשר שניים מן הזקנים, אלדד ומידד, מתנבאים במחנה ולא באוהל מועד, יהושע מזהה איום על סמכותו של משה ואומר, "אֲדַנִּי מֹשֶׁה, כָּלֵאָם!" – אך משה עונה לו בנדיבות רוח עילאית "הַמִּקְנָא אֶתָּה לִי? וּמִי יִתֵּן כָּל עֵם ה' נְבִיאִים, כִּי יִתֵּן ה' אֶת רִיחוֹ עֲלֵיהֶם" (יא, כו-כט). בפרק הבא, כשאחיו ואחותו של משה, עצמו ובשרו, אהרן ומרים, מתחילים לדבר בו סרה, הוא אינו עושה דבר: "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד מִכָּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (יב, ג). אדרבה, כאשר ה' כועס על מרים, משה מתפלל בעדה. היאוש התפוגג. המשבר חלף. התנבאות אלדד ומידד במחנה וטרוניית אהרן ומרים על משה איימו לכאורה על מנהיגותו הרבה יותר מתאוות הבשר של העם, אך משה מתמודד איתם בבטחה ובשוויון נפש. משהו קרה בינו לבין ה', והוא השתנה. מה היה זה?

כדי להבין את רצף המאורעות עלינו למקמם תחילה בהקשרם ההיסטורי. הרב משה ליכטנשטיין, בספרו המאלף על מנהיגותו של משה 'ציר וצאן'², מצביע על שינוי נימה מובהק בין ספר שמות לספר במדבר. התלונות לא השתנו, אבל תגובותיהם של ה' ושל משה כן. בספר שמות, ה' לא כועס על העם, ואם הוא כועס באות תפילות משה ומשככות את כעסו. בספר במדבר, התגובה – לפעמים של ה', לפעמים של משה – סלחנית הרבה פחות. מה נשתנה?

הרב ליכטנשטיין מסביר, בצדק לדעתי, שההפכפכות של העם בראשית דרכו הייתה עדיין נסלחת. נכון, ראוי היה

שיאמינו בה', אבל החוויות המפחידות היו חדשות להם לגמרי: ים סוף, המדבר, או מחסור במזון ובמים. העבירה החמורה ביותר שלהם, עשיית עגל הזהב, גרמה להפסקה ארוכה בסיפור הדברים, מפרשת תרומה (שמות כה) עד תוככי פרשתנו (במדבר יא). לאורך התקופה הזאת, כתגובה לתפילתו של משה כי ה' יסלח לעם על העגל, ה' הנחה את העם בעשיית המשכן, שתבטיח את שכינתו הקבועה בתוכם.

רוב מחציתו השנייה של ספר שמות, ואז ספר ויקרא כולו, ואז עשרת הפרקים הראשונים בספר במדבר – מוקדשים לפרטי המשכן, לעבודה שהתקיימה בו, ולשיקום עם ישראל כגוי קדוש החונה סביב לו לשבטיו. כל הרצף הזה בן חמישים ושלושה הפרקים מתקיים למרגלות הר סיני, במעין רגע מטא-היסטורי, הפסקה במסעם של בני ישראל ממקום למקום. הזמן והמרחב קופאים. בין האירועים התאומים של מתן תורה ובניית המשכן, בני ישראל הופכים מהמון חסר-משמעת של עבדים נמלטים לאומה שחוקתה היא התורה, ריבונה הוא ה' לברו, ומרכזה הפיזי והמטפיזי הוא המשכן, סימנה הנראה-לעין של שכינת האל. מעתה, בני ישראל אינם מה שהיו בטרם הגיעם אל רגלי ההר. עכשיו הם "מְמַלְכֵת כְּהֹנִים וְגוֹי קְדוֹשׁ".

על כן מתחלחל משה לנוכח שובן של התואנות על האוכל. אין זו תופעה חדשה. אבל בפעמים הקודמות שבני ישראל רטנו, הם היו אחרים. הם עדיין לא עברו את החוויות משנות-החיים שעיצבו אותם כאומה. רוחו של משה נשברה משום שאך זה עתה יצאו בני ישראל מתקופת ההתקדשות שלהם ויצאו שוב לנדודים – וכבר חזרו לסורם, כאילו דבר לא השתנה. אם מעמד הר סיני, חוויית זעמו של האל לאחר חטא העגל והמאמץ המשותף

לבניית המשכן לא שינו אותם, היש בעולם דבר שיצליח לעשות זאת? ייאשו של משה מובן לחלוטין. לראשונה מאז החלה שליחותו הוא רואה את התבוסה מישירה אליו מבט. שום דבר, כך לפחות נדמה – לא ניסים ולא ישועות, לא התגלות ולא מפעלים משותפים – לא יהפוך את העם הזה מאומה שכל מעייניה נתונים אל סיר הברזר לאומה המבינה את משמעות ייעודה המוסרי-רוחני הייחודי. אולי ה', מנקודת המבט של הנצח, יכול לראות קרן אור של תקווה בעתיד. משה, שהוא רק אדם, אינו יכול. מוטב שאמות, הוא מסנן, משאוציא את שארית ימי בעבודה שתכליתה אבודה.

כאן אנו מגיעים לשלב הספקולציה. אולי אני טועה, ובכל זאת אבקש לפרש את רצף המאורעות כדלקמן (הנצי"ב מציע פירוש דומה, אך בדרך אחרת, בחלק החמישי של המבוא שלו ל'העמק דבר').

בחיי של מנהיג מן הסוג המחולל אצל מונהגיו שינוי עומק עשוי להגיע זמן שבו ענני הספק מסתירים את שמש התקווה. לא ספק לגבי אלוהים, אלא ספק לגבי אנשים, ויותר מכול לגבי עצמו. האם אני באמת מחולל תמורה? האם אני מרמה את עצמי כשאני חושב שאני יכול לשנות את העולם? ניסיתי, נתתי את מיטב כוחותיי והשראתי, אך דומה כי דבר אינו משנה את המציאות המדכדכת של הרפיון ואפסות החזון בקרב בני האדם. נתתי לאנשים את דבר האלוהים עצמו, אך עודם מתלוננים, עודם חושבים רק על חוסר הנוחות של היום ולא על האפשרויות העצומות של המחר. ייאוש כזה (וינסטון צ'רצ'יל, להבדיל, שפקדוהו גלים של ייאוש מדכא, קרא להם "הכלב השחור") עלול להיות נחלתם של הגדולים ביותר (וכבר ראינו: לא רק משה התפלל למות אלא גם אליהו, ירמיהו ויונה). משה היה הגדול

מכולם. לכן נתן לו ה' את המתנה הגדולה מכולן, מתנה ששום אדם אחר לא קיבל מעולם.

ה' אפשר למשה לראות את השפעתו על אחרים. לרגע קצר לקח ה' "מִן הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ" ושם אותה "עֲלֵיהֶם", כך שמשה יוכל לראות איך משתנה קבוצה אחת, שבעים הזקנים. משה לא היה צריך יותר מכך. הוא לא נזקק לעזרתם. הוא לא היה צריך אותם כדי להמשיך להתנבא. כל שהיה נחוץ לו הוא הצצה צלולה אל התקשורת שבין רוחו לרוחם. כשראה, ידע כי חולל תמורה. משה לא יכול היה לדעת שדווקא הוא, שבני ישראל זימנו לו בימי חייו כמעט רק תלונות, אתגרים ומרידות, ישפיע על העם הזה השפעה כה מרעפת, שכעבור 3,300 שנה עוד ילמדו את המילים שמסר ויחיו על פיהן; שבמלוא היריעה שמספק המבט-לאחור ייודע כי הוא המנהיג הדגול ביותר שחי אי פעם. הוא לא ידע את הדברים האלה; הוא לא צריך היה לדעת אותם. די היה לו בכך שראה כי שבעים הזקנים הפנימו את רוחו ועשו את דבריו לדבריהם. אז ידע כי לא שווא הם חייו. יש לו תלמידים. חזונו אינו מרחף לבדו בחלל. הוא נטוע אצל אחרים. יהיה מי שימשיך את המלאכה אחריו. הוא הסתפק בכך – וקל וחומר שגם לנו הצלחה כזאת היא הצלחה מספקת. משידע זאת משה, יכול היה לעמוד בשלוות נפש בפני כל ערעור (חוץ מזה שאירע כעבור שנים רבות בקדש, אבל זה כבר סיפור אחר).

במשבר של משה, על פי הסברנו, יש מסר לכולנו (והלוא משום כך הוא מסופר בתורה). אני זוכר את ימי השבעה שישבתי עם אמי ואחי על אבי ז"ל. שוב ושוב סיפרו לנו אנשים על החסדים שהוא עשה עימם, חלקם מעשים שנעשו חמישים שנה ויותר קודם לכן. מאז שמעתי חוויות דומות מאנשים רבים שישבו

שבעה. כמה מרגש, חשבתי, וכמה עצוב, שאבי אינו יושב כאן ושומע את הדברים. איזו נחמה הייתה לו לדעת שלמרות כל הקשיים שעבר בחייו, הטוב שעשה לא נשכח. וכמה טרגי הוא שאנו נוטים לנצור בקרבנו את רגש ההודיה שלנו, ומבטאים אותו כלפי חוץ רק לאחר שהאדם שאנו מודים לו הלך לעולמו ואנו מנחמים את האבלים עליו.

אולי זה חלקנו בעולם. לעולם איננו יודעים באמת כמה נתנו לאחרים - עד כמה המילה הטובה, המעשה המתחשב, המחווה המנחמת, משנים חיים וזכורים לתמיד. מבחינה זו, גם אם לא מבחינות אחרות, דומים אנו למשה. גם הוא היה אדם; לא הייתה לו גישה מיוחדת לתוככי תודעתם של אחרים; בלי נס, לא יכול היה לדעת איזו השפעה הייתה לו גם על הקרובים אליו ביותר. כל הראיות שהיו ברשותו לימדו לכאורה שהוא לא מצליח להשפיע. עם כל הטובה שעשו עימם ה' ומשה, עם כל השפע והיקר, הם נותרו מחוסרי הודיה, נרגנים ונרגזים וזריזים לבקר ולהתלונן. אבל אלו היו רק פני השטח. לרגע נתן לו ה' להציץ אל מתחת להם. הוא הראה למשה איך רוחו נכנסה באחרים ורוממה אותם, ולו לזמן קצר, לגבהיו של החזון הנבואי.

ה' לא עשה זאת לשום אדם אחר - לא אז, לא עכשיו. אך די לנו שנדע: הטוב שאנו עושים מוסיף לחיות אחרינו. הוא גדול מכל מה שנשאיר אחר לכתנו. אולי נותר אחרינו שובל של עושר, של שררה, אפילו של תהילה, אבל כל אלה הם מתנות מפוקפקות שלעיתים מזיקות לנשארם אחרינו יותר ממה שהן עוזרות לנו. אולי לא נראה זאת, אבל זה נכון. זו ברכתה הגדולה ביותר של המנהיגות. היא לברדה הנוגדן לייאוש, הקרקע היציבה של התקווה.

סביב שולחן שבת

- למה קל יותר להתלונן על מה שאין מלהעריך את מה שיש?
- היזכרו בקורותיהם של נביאים אחרים בתנ"ך - האם האתגרים שעמדו בפניהם היו דומים לאלו שעמדו בפני משה, או אחרים?
- איך תיישמו בחייכם שלכם את מסריו של מאמר זה?

- 1 זהו מובנו הפשוט של הפסוק, על פי רוב המפרשים; אומנם, תרגום אונקלוס מבין אותו אחרת.
- 2 משה ליכטנשטיין, ציר וצאן: מנהיגות ומשבר מסבלות מצרים ועד ערבות מואב, אלון-שבות: תבונות, תשס"ב.